

Veiledning i utdanningsvalg

Innhold

1	Innledning	4
2	Fagets egenart	5
3	Praktisk gjennomføring av utdanningsvalg	7
	Organisering av utdanningsvalg	7
	Ansvarsfordeling i utdanningsvalg	8
	Foresatte som ressurs i utdanningsvalg	10
	Om eksterne samarbeidspartnere i utdanningsvalg	10
	Utprøving	11
	Karriereplaner og dokumentasjon av elevenes arbeid	11
	Vurdering i utdanningsvalg	12
4	Eksempler på undervisningsopplegg	15
	Tema: Videregående opplæring	15
	Tema: Jobbskygging i bedrift	18
	Tema: Kjønnsperspektiver i utdanningsvalg	21
	Tema: CV, søknad og intervju - tverrfaglig arbeid	24
5	Nettsteder for elever og lærere i utdanningsvalg	28
	Vedlegg 1: Eksempel på fagdag i bedrift	29
	Vedlegg 2: Eksempel på karriereplan på 8. trinn	30
	Vedlegg 3: Quiz om videregående opplæring	32
	Vedlegg 4: Framdriftsplan for praktisk utprøving	33
	Vedlegg 5: Spill, egenskaper og karakteristikk	34

1. Innledning

Den reviderte læreplanen i Utdanningsvalg gjelder fra skoleåret 2015/2016 og erstatter læreplanen fra 2008. Faget utdanningsvalg ble innført med Kunnskapsløftet i 2006, og den første læreplanen i faget kom i 2008.

Denne veiledningen gir eksempler på hvordan skoler og lærere kan jobbe med læreplanen. Veiledningen gir blant annet eksempler på hvordan læringsmål kan utformes lokalt. Den skal også bidra til refleksjon rundt faget og til hvordan man lokalt arbeider med faget.

Det er frivillig å bruke veiledningen, og den skal ikke erstatte eller sidestilles med læreplanen i utdanningsvalg. Utdanningsdirektoratet er ansvarlig for innholdet i veiledningen, og den er utarbeidet i samarbeid med fagpersoner, lærere og relevante fagmiljøer.

I veiledningen brukes blant annet begrepet karrierelæring som knyttes til «*Career Management Skills*» forkortet CMS, og som er definert som:

«...en rekke kompetanser som setter mennesker i stand til å kunne planlegge, utvikle og styre sin egen karriere på en strukturert måte. Dette inkluderer ferdigheter i å kunne samle, analysere og anvende informasjon både om utdanning, arbeid og seg selv, ferdigheter i å håndtere overgangsfaser i livet og ferdigheter i å ta valg.» (European Lifelong Guidance Policy Network, 20121)

2. Fagets egenart

Utdanningsvalg er et obligatorisk fag som skal gi elevene kompetanse i å håndtere ulike valg knyttet til karriere.

For å oppfylle intensjonene med faget er samarbeid med eksterne aktører hensiktsmessig, og en del av faget kan foregå på andre steder enn i klasserommet for å gi elevene muligheter til praktiske aktiviteter og erfaringer. Slik får de et bedre grunnlag for refleksjoner som er viktige i overveielser og valg av mulige alternativer. Elevene skal utfordres på sine kunnskaper, holdninger og ferdigheter, og kjønnsperspektiver i karrierevalg skal trekkes inn.

Undervisningen i utdanningsvalg har en klar sammenheng med rådgivingen på skolen. Kompetansen som elevene får gjennom læring i utdanningsvalg, kan knyttes til det øvrige rådgivingsarbeidet og ulike veiledningssituasjoner. Eleven kan arbeide videre i utdanningsvalg ut fra det som tas opp i samtaler med rådgiveren.

Formålet med utdanningsvalg

Faget handler ikke kun om valg av videregående opplæring, men innebærer et livslangt perspektiv på en yrkeskarriere og oppbygging av en kompetanse som elevene kan anvende senere i livet. I dette perspektivet kan karriere ses som deltakelse i utdanning, lønnet og ulønnet arbeid, og i forskjellige roller vi har i ulike livsfaser.

De to første avsnittene i læreplanens formål har et klart elevfokus, mens det tredje handler om samarbeid, arbeidsmåter og tilknytning til skolens rådgiving. Formålet vektlegger elevens utvikling og kompetanse til å gjøre valg.

Gjennom utdanningsvalg skal elevene utforske utdannings- og yrkesmuligheter. De skal lære å samle, vurdere og anvende informasjon om utdanning og arbeid, lære seg selv å kjenne og utvikle ferdigheter i å ta valg. Kompetansen som elevene kan få gjennom læring i utdanningsvalg, vil danne et viktig grunnlag for den kompetansen elevene vil utvikle videre gjennom deltakelse i utdanning og arbeidsliv.

For å kunne utforske sine muligheter må elevene ta utgangspunkt i egne interesser, men elevene bør også bli oppfordret til å se på andre alternativer.

Behovet for samarbeidspartnere utenfor skolen er noe av det som skiller utdanningsvalg fra de andre obligatoriske fagene på ungdomstrinnet. De mest aktuelle samarbeidspartnerne er videregående opplæring og næringslivet. Etablering og tilrettelegging av et slikt samarbeid kan være ressurskrevende. Derfor er det hensiktsmessig at flere enn faglæreren arbeider med dette, for eksempel rådgiveren, og at skoleledelsen legger til rette for et slikt samarbeid.

Hovedområdene i faget

Hovedområdene skal ses i sammenheng og skal ikke gjennomgås i en bestemt rekkefølge etter hverandre. Dette begrunnes med at utvikling av kompetanse til å ta karrierevalg er en sirkulær prosess med mange valgsituasjoner. Et emne kan dekke mål under flere hovedområder. Å se hovedområdene i en sammenheng vil gi flere muligheter til tilpasset opplæring i utdanningsvalg.

De tre hovedområdene *Personlige valg, Utdanning og yrker* og *Arbeid* tar utgangspunkt i formål for faget og karrierelæring generelt. Det vil være naturlig å begynne undervisningen på 8. trinn med det hovedområdet som ligger nærmest eleven, det vil si personlige valg, for deretter å utvide perspektivet gjennom de to andre.

Erfaringslæring gjennom utprøving er en viktig arbeidsmåte i faget. Gjennom utprøving på en skole eller arbeidsplass kan eleven lære om seg selv, om utdanning eller yrke, og om hvordan egne ønsker og forutsetninger passer i ulike utdanninger og yrker. Læringen gir mer mening i en slik kontekst enn det som er mulig på egen skole, og utprøving i bedrift er spesielt viktig for elever som har liten eller ingen kontakt med arbeidslivet. Utprøving brukes som en tilnærming for å nå kompetansemålene og utvikle grunnleggende ferdigheter i faget. Elevene vil da også få muligheter til å anvende kunnskaper i faget i tillegg til å utvikle innsikt og evne til refleksjon. Slik kan utprøvingen bidra til en sammenheng mellom hovedområdene.

Å lære å sette seg mål og å kunne justere dem etter hvert som eleven får ny innsikt, er en del av læringsprosessen i faget. Det er ikke om å gjøre å komme raskest mulig i mål. Ingen elev kan ha oversikt over alle utdanningsveier og yrker, men de kan få en større oversikt når de får bruke varierte arbeidsmåter, komme i kontakt med personer fra arbeidslivet og med elever og lærere i videregående opplæring. De kan få prøve seg ut i nye situasjoner i videregående opplæring, bedrifter eller andre steder, og ta erfaringene med seg i det videre arbeidet med faget på skolen.

Noe av arbeidet med de tre hovedområdene egner seg godt til læringsaktiviteter på skolen, og noe kan blant annet foregå utenfor skolen på en videregående skole, i en bedrift, m.m. Det er viktig at skolen utarbeider en helhetlig plan som fører til at arbeidet på de ulike læringsarenaene kan gi en sammenheng og mening for den enkelte elev.

3. Praktisk gjennomføring av utdanningsvalg

Denne delen handler om undervisning, læring, vurdering, organisering og samarbeid i utdanningsvalg, og gir noen eksempler på hvordan lærere i faget og andre på skolen kan arbeide ut fra læreplanen for faget. Eksempelene dekker ikke hele læreplanen, men er ment som en inspirasjon i arbeidet med lokal utforming av utdanningsvalg på den enkelte skolen.

Organisering av utdanningsvalg

Faget skal timeplanfestes, enten skolen velger å undervise i faget ukentlig, i bolker eller om den velger en prosjektbasert tilnærming til faget. Det kan være en fordel på større skoler å ha en person som koordinerer undervisningen i faget, og at koordinatoren, sammen med ledelsen på skolen, er ansvarlig for hvordan faget organiseres timeplanmessig. Tilknytning til rådgiving på skolen er viktig i dette arbeidet.

Innenfor alle hovedområdene er det ord og begreper som elevene bør bli kjent med tidlig, og som må gjentas under opplæringen i faget. Elevene skal blant annet utvikle bevissthet om egne interesser og muligheter og kunne reflektere over hva det har å si for et karrierevalg. Bevissthet rundt egne interesser og muligheter krever modning, og begrepene bør derfor introduseres allerede på 8. trinn.

To eksempler på organisering av faget

Eksempel fra skole 1

Trinn	Timeplanfestet	Tilleggstimer	Totalt	Organisering av undervisningen
8.	19	20	29	Timene gjennomføres høst eller vår, eller i bolker. Elevene gjennomfører i tillegg prosjekter, for eksempel jobbskygging på 10 klokketimer.
9.	19	28	47	Timene gjennomføres høst og vår, eller i bolker. Elevene gjennomfører praktisk yrkesorientering (23 timer) og bedriftsbesøk (5 timer).
10.	19	15	34	Timene gjennomføres høst og vår, eller i bolker. Elevene gjennomfører utprøving i videregående skole, besøker videregående skole (åpen dag), får besøk av opplæringskontor, deltar på informasjonsøkt på kveldstid om videregående opplæring, og får mulighet til å delta på opplegg i regi av Forsvaret.
		Sum:	110	

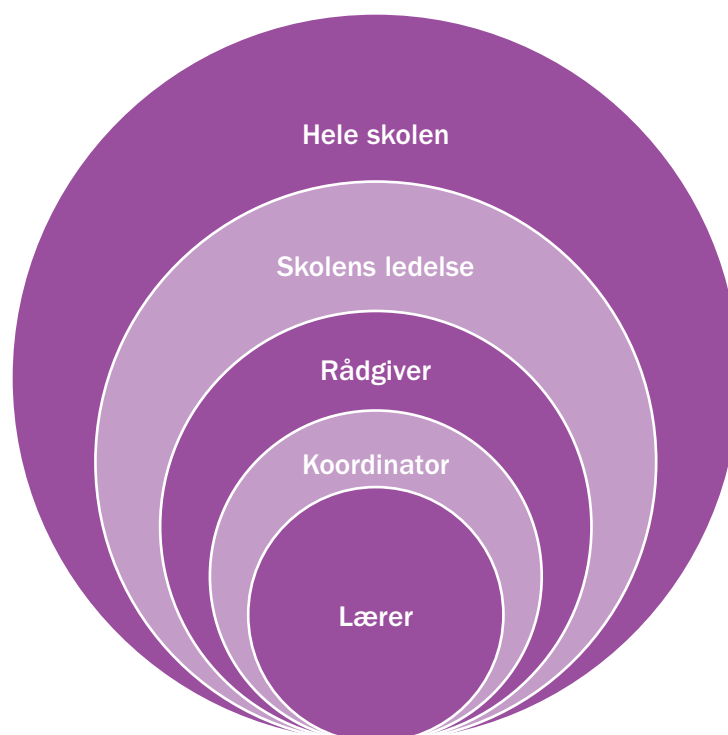
Eksempel fra skole 2

Elevene velger et «utdanningsvalgfag» som de arbeider med i et halvt år, to timer i uken på 9. trinn. De må velge et nytt fag året etter på 10. trinn. Skolen tilbyr fagområder innenfor tre fjerdedeler av utdanningsprogrammene. Hver lærer lager en plan i sitt fag og tar utgangspunkt i kompetansemål fra videregående opplæring og læreplanen for utdanningsvalg.

Skolen vurderer å endre på opplegget slik at det skal være for 8. og 9. trinn, mens 10. trinn får et eget opplegg knyttet til søkeprosessen, utprøving og utdanningsmesser.

Skolen har utarbeidet et elevhefte med oppgaver i utdanningsvalg for 8.-10. trinn. Undervisningen i faget er en del av den helhetlige karriereveiledningen på skolen der også andre skolefag har oppgaver knyttet til karrierevalg og karriereplanlegging.

Ansvarsfordeling i utdanningsvalg

Hele skolen

Utdanningsvalg er en del av skolens rådgiving og må ses i sammenheng med den. Siden det er mange aktører som er involvert, både interne og eksterne, blir samarbeid og koordinering viktig for å kunne lykkes med faget og utvikle en helhetlig utdannings- og yrkesrådgiving.

Skolen må drøfte roller og ansvar i faget, og må sikre tilknytningen til den øvrige rådgivingen og til undervisningen i andre fag. Dette har mye å si for elevenes læring og utvikling.

Skolens ledelse

For kunne utvikle faget utdanningsvalg og gjøre rådgivingen til hele skolens oppgave, er det en forutsetning at skolens ledelse er aktive pådrivere i utviklingen av faget. De må sikre forankring av skolens plan for karriereveiledning og utdanningsvalg i skolens øvrige planverk.

Nødvendige ressurser må være tilgjengelige. På større skoler kan det legges til rette for fagteam i utdanningsvalg for å utvikle kvaliteten og styrke samarbeidet i faget. Skolens ledelse har ansvar for samarbeid med eksterne aktører i utdanningsvalg. Noen kommuner har nettverksledere som kan være en støttespiller i organiseringen av dette samarbeidet.

Rådgivers rolle i utdanningsvalg

Rådgiveren er en nøkkelperson for skoleledelsen i deres tilrettelegging og organisering av utdanningsvalg. Hva kan rådgiveren bidra med for læreren i faget? Dette må diskuteres på skolen. Rådgiveren har kompetanse i rådgivning som kan brukes i planlegging, koordinering og gjennomføring av undervisningen i utdanningsvalg. Rådgiveren kan legge til rette for at det blir sammenheng mellom undervisningen i faget og skolens øvrige rådgivingsaktiviteter. Gjennomføringen avhenger av et tett samarbeid med ledelsen og lærerne som underviser i faget.

Koordinator i utdanningsvalg

På større skoler kan det være gunstig å ha en koordinator i faget. Koordinatoren kan lede fagteam bestående av lærerne i faget og samarbeide med rådgiveren. Fagteamet kan utarbeide og oppdatere den lokale læreplanen, og diskuterer hva timene i utdanningsvalg skal brukes til. Teamet planlegger og evaluerer undervisningen i faget, diskuterer læringsmål, vurderingskriterier m.m.

Lærer i utdanningsvalg

Læreren har hovedansvar for opplæringen og sørger for at elevene får tilbud om varierte arbeidsmåter i utdanningsvalg både i og utenfor skolen. Læreren samarbeider med rådgiveren og andre samarbeidspartnere i faget og deltar i fagteam.

Rådgiveren og eventuelt koordinatoren kan samarbeide med læreren om å finne relevant informasjon. Læreren bør få mulighet til å sette seg inn i temaer som for eksempel utdanningsystem og arbeidsmarked ved å delta på informasjonsmøter sammen med rådgiveren.

Utdanningsvalg er et fag hvor læreren bør samarbeide med andre både i og utenfor skolen. Det kan være hensiktsmessig at skolen lager en oversikt over aktiviteter og arbeidsoppgaver i faget som viser hvem som har ansvar for hva og når. Dette er ikke bare til hjelp for læreren, men kan bidra til at skolens rådgivingsaktiviteter knyttes bedre sammen og blir hele skolens ansvar. En slik oversikt med ansvarsfordeling bør være tilgjengelig for hele skolen og være en del av skolens øvrige planverk.

Foresatte som ressurs i utdanningsvalg

Foresattes støtte og dialog er en viktig inspirasjon og kan bidra til en annen form for refleksjon enn den elevene får gjennom skolearbeidet.

Mange skoler arrangerer møter for foresatte der de får informasjon om utdanningsveier og søknadsprosesser. Men minst like viktig er at de kan få innspill til hvordan de kan hjelpe i valgprosessen, og hvordan de kan samtale med dem om framtidig karriere. På www.utdanning.no er det en egen nettside for foreldre med blant annet en oversikt over utdanningssystemet, men også råd og tips om hvordan de kan hjelpe.

Foresatte kan også være en ressurs for hele klassen, for eksempel som forelesere om yrkene sine og egne karrierevalg, som rollemodeller for kjønnsutradisjonelle karrierevalg, osv.

I samtale mellom kontaktlæreren og foresatte kan de ta opp temaer knyttet til elevens læring i utdanningsvalg.

Om eksterne samarbeidspartnere i utdanningsvalg

Samarbeid med eksterne aktører er av stor betydning for å kunne oppnå læreplanens mål. God planlegging og koordinering av aktivitetene er viktig, og det kan være ressursbesparende å danne nettverk for felles løsninger. Skolestørrelse og lokale forhold vil avgjøre hvem som er de mest naturlige samarbeidspartnerne, og hvilken type nettverk som er best egnet: distriktsbasert, kommunalt, regionalt eller fylkesbasert. Slik systematisering av samarbeid kan spare tid og ressurser for den enkelte lærer, i tillegg til at det gir en god oversikt over mulige samarbeidstiltak og verktøy.

Videregående opplæring

I læreplanens formål står det at utdanningsvalg skal bidra til å styrke samarbeidet mellom ungdomstrinn og videregående opplæring. Kunnskap om og erfaring fra videregående opplæring inngår i flere av kompetansemålene. Kontakten mellom skoleslagene er ofte koordinert regionalt, og organiseringen må ha elevenes læring som hovedfokus

Den geografiske avstanden mellom ungdomsskolen og den videregående skolen vil ha betydning for organiseringen av samarbeidet. Med begrensede utprøvningsmuligheter i videregående skole kan det være vinn-vinn for begge skoleslag om grupper av elever fra ulike utdanningsprogrammer i videregående opplæring kan delta som informasjonspatruljer på ungdomstrinnet. Ungdomstrinnselevne kan i neste omgang videreformidle sine kunnskaper og erfaringer til medelever i klassen og/eller til elever på lavere trinn.

Bedrifter

For at elevene skal få innsyn i og praktisk erfaring med arbeidslivet, trenger skolen et systematisert og gjensidig forpliktende samarbeid med bedrifter. Det kan for eksempel handle om forelesninger om bedriften eller bransjen, utplassering av enkeltelever, jobbskygging og hospitering, samt kursing av lærere. Det kan være hensiktsmessig å lage samarbeidsavtaler med bedrifter

gjennom allerede etablerte organisasjoner som *Næringsliv i skolen* og gjennom kommunale eller regionale ordninger. Mal for partnerskap, som NHO har utarbeidet, kan være et utgangspunkt for samarbeidsavtaler.

Fagdag i bedrift er en ordning for samarbeid utviklet i Bergen om ungdomstrinnselevers utprøving i arbeidslivet. Skoleeier koordinerer samarbeidet med bedrifter og støtter lærere i for- og etterarbeidet. Elevene besøker en arbeidsplass i stor eller liten gruppe og får informasjon, demonstrasjon og utprøving i løpet av dagen. Nærmere informasjon om ordningen er i vedlegg 1.

Andre samarbeidspartnere

Noen av karrieresentrene i fylkene tilbyr ulike tjenester som støtte til skolene i undervisningen i utdanningsvalg. Blant tilbudene er koordinering av utplassering i videregående opplæring, undervisningsmateriell, veiledning til lærere i faget, organisering av yrkesmesser m.m.

NAV kan også være en aktuell samarbeidspartner. Deres innfallsvinkel er relevant og interessant for elevene. Opplegget knyttes til kompetansemål fra hovedområdene *Utdanning og yrker* og *Arbeid*.

Utprøving

Erfaringslæring og praktiske aktiviteter gir elevene et godt grunnlag for refleksjoner om valg av utdanning og yrke. Det er avgjørende viktig for elevenes læringsutbytte at det gjøres et grundig for- og etterarbeid knyttet til utprøving. Aktiviteter bør velges med tanke på best mulig læringsresultat ut fra prinsippet *gjøre, ikke bare høre*. Elevene må vite hva hensikten med aktiviteten er, og de må ha klart for seg hva som ventes av dem underveis og i etterkant.

Selve utprøvingen kan for eksempel foregå innen et utdanningsprogram i videregående opplæring, ha hovedfokus på et yrke eller gi innsikt i et fagområde som for eksempel husbygging (med flere utdannings- og yrkesmuligheter). Etterarbeidet kan være en skriftlig rapport, et muntlig foredrag, å lage en poster, en filmsnutt eller en quiz. Uavhengig av produktet er det viktig at eleven utfordres til refleksjoner av typen: "Hvordan bidro aktiviteten til at jeg ble mer bevisst med hensyn til valg av utdanning eller yrke?" Arbeidet kan eleven så presentere for andre elever, en foreldregruppe, osv.

Karriereplaner og dokumentasjon av elevenes arbeid

I hovedområdet *Personlige valg* er to av kompetansemålene knyttet til planlegging av en karriere og formulering av mål for karrieren. Det er viktig at elevene lærer at planer kan endres, og at mål kan være både kortsiktige og langsiktige. På skole 1 lager elevene sin første karriereplan i 8. klasse og sin andre i 10. klasse (se vedlegg 2).

På flere skoler lager elevene sine egne karrieremapper allerede på 8. trinn. Mappene, som ofte er digitale, skal ta vare på elevenes arbeid i utdanningsvalg, og de er tilgjengelig for elev og lærer fra 8.-10. trinn, noen også gjennom videregående opplæring. Innholdet i mappen kan danne en del av grunnlaget for å vurdere elevens måloppnåelse i utdanningsvalg.

Noen eksempler på hva en slik mappe kan inneholde:

- Logg over eget arbeid
- Presentasjoner, notater o.l. som eleven har laget
- Arbeid med refleksjonsoppgaver knyttet til valg av utdanning og yrke
- Yrkes- og interessekartlegginger og refleksjon omkring disse
- Rapporter fra utprøving og jobbskygging i arbeidsliv og videregående opplæring med oppsummering og refleksjon
- Dokumentasjon på arbeid med elevbedrift
- Arbeid knyttet til søkeprosessen til videregående opplæring
- Individuell karriereplan for 8., 9. og 10. trinn med kortsiktige og langsiktige karrieremål
- Jobbsøknad
- CV
- Egenvurderinger

Vurdering i utdanningsvalg

Lærerens tilbakemeldinger til elevene må være slik at elevene kan gjøre noe med dem. Tilbakemeldinger har størst effekt når de retter seg mot selve oppgaven og arbeidet med den. Læringsprosessen og læringsutbyttet er i fokus.

Når elevene har vært på utprøving i en bedrift eller på en videregående skole, deltatt på en yrkesmesse eller andre aktiviteter i utdanningsvalg, må læreren velge hva etterarbeidet skal bestå av. Det er viktig å tilstrebe en variasjon i bruken av de fem grunnleggende ferdighetene. Etterarbeidet kan varieres ved blant annet å ta utgangspunkt i faktakunnskap, verdier og holdninger, følelser, samarbeidsevne, dramatisering og kreativitet. Varierte arbeidsmåter vil kunne hjelpe læreren i vurderingen av elevens læring, og elevene kan komme med forslag til vurderingskriterier. Slik kan utprøvingsaktiviteten ikke bare føre til læring, men også gjøre elevene bevisste på hva de har lært.

Arbeid med skolens yrkesmesse eller presentasjoner i utdanningsvalg på en foreldrekveld kan vurderes blant annet med bakgrunn i deltakernes evaluering. Elevene lager et evalueringsskjema som deltakerne svarer på, og de bruker svarene i vurderingen av arbeidet.

Kjennetegn på måloppnåelse i utdanningsvalg tar utgangspunkt i kompetansemålene i læreplanen, som er utformet blant annet med tanke på vurdering av måloppnåelse. Kompetansemålene er formulert innenfor de tre hovedområdene *Personlige valg*, *Utdanning og yrker* og *Arbeid*, og må ses på tvers av hovedområdene både i undervisningen og vurderingsarbeidet. Eleven kan for eksempel ha økt sin kompetanse innenfor hovedområdet *Personlige valg* ved å arbeide med hovedområdet *Arbeid*. Elevens samlede arbeid utgjør et sentralt grunnlag for lærerens vurdering av måloppnåelse i faget (se eget kapittel om karrierepermer og dokumentasjon av elevens arbeid).

Elevene skal arbeide med de fem grunnleggende ferdighetene i utdanningsvalg. Det er rimelig å forvente at de blir vurdert på varierte måter med utgangspunkt i de fem ferdighetene og arbeidsmåtene i faget, ikke bare ut fra skriftlige arbeider og muntlig framføring.

Underveisvurdering

Underveisvurdering har til hensikt å fremme elevenes læring og kan brukes til å tilpasse opplæringen til elevenes læringsbehov. Utdanningsdirektoratet har formulert fire prinsipper for underveisvurdering med utgangspunkt i at elevenes forutsetninger for å lære kan styrkes dersom de:

- Forstår hva de skal lære, og hva som forventes av dem.
- Får tilbakemeldinger som forteller dem om kvaliteten på arbeidet eller prestasjonen.
- Får råd om hvordan de kan forbedre seg.
- Er involvert i eget læringsarbeid ved blant annet å vurdere eget arbeid og utvikling.

De fire prinsippene for underveisvurdering kan brukes på følgende måter i utdanningsvalg:

1. Elevene forstår hva de skal lære, og hva som forventes av dem.

Når et tema introduseres, kan læreren presentere og diskutere kjennetegnene på måloppnåelse med elevene slik at de forstår hva som forventes av dem. Når elevene vet hva de skal lære, og hvordan de kan nå sine mål, kan det øke deres motivasjon. Det er viktig å formulere realistiske mål tilpasset den enkelte, og at elevene i størst mulig grad kan være med på å formulere kjennetegn på måloppnåelse. Det skal være mulig for eleven å se og justere sitt eget læringsløp underveis.

2. Elevene får tilbakemeldinger som forteller dem om kvaliteten på arbeidet eller prestasjonen.

Læreren bruker kjennetegnene underveis i tilbakemeldinger til eleven, slik at de vet hvor de er, hvor de skal, og hvordan de skal komme seg til målet. Elevene kan også bruke kjennetegnene til å vurdere seg selv. Og når flere elever arbeider med de samme målene og er bevisste på kjennetegn på måloppnåelse, kan de også gi tilbakemeldinger til sine medelever.

3. Elevene får råd om hvordan de kan forbedre seg.

Tilbakemeldingen fra læreren skal være rettet mot det eleven har gjort, og hva eleven mestrer, men også mot den læringen som skal skje. Dette må henge nøye sammen med kriteriene som er utarbeidet med utgangspunkt i kompetansemålene. Med utgangspunkt i kjennetegn på måloppnåelse kan elevene diskutere hva som skal til for å få et godt resultat. Læreren kan få ny innsikt i elevenes forståelse ved å høre på slike diskusjoner blant elevene uten å delta i dem.

4. Elevene er involvert i eget læringsarbeid ved blant annet å vurdere eget arbeid og egen utvikling.

Egenvurdering fungerer best når eleven vet hva som skal gjøres, har diskutert med læreren hva det legges vekt på i vurderingen, og får formelle og uformelle tilbakemeldinger på sitt arbeid underveis. Deltakelse i diskusjon om mål og kjennetegn for måloppnåelse, samt vurdering av eget og andres arbeid kan trene elevene i å styre egne læringsprosesser og bidra til utviklingen av læringsstrategier og kritisk tenkning i utdanningsvalg.

Også elever kan vurdere og gi tilbakemeldinger på arbeid underveis og ved avslutning. Å kunne vurdere egen læring er en viktig kompetanse for den enkelte elev, men eleven kan også lære av å gi tilbakemeldinger på andres arbeid med utgangspunkt i kjennskap til læringsmålene det arbeides med.

To eksempler på enkle underveisvurderingsoppgaver for elever. Begge kan brukes individuelt og i grupper:

Egenvurdering

Jeg har lært mye om ulike roller i arbeidslivet.

Jeg må finne ut mer om hva det innebærer å være gründer.

Vurdering av gruppearbeid

Dette har vi lært:

Dette har hatt betydning for vårt arbeid og vår læring:

Dette må vi lære mer om:

Slik ønsker vi å gjøre:

4. Eksempler på undervisningsopplegg

Denne delen inneholder eksempler på undervisningsopplegg om fire temaer i utdanningsvalg: videregående opplæring, jobbskygging, kjønnsperspektiver, samt CV, søknad og intervju. Eksempelene er knyttet opp mot kompetansemål fra to eller tre hovedområder i læreplanen (noen av oppleggene er tverrfaglige og kan også ha kompetansemål fra andre fag), og gir forslag til læringsmål og innhold i undervisningen. Gjennomføringen vil prøve elevene i alle de grunnleggende ferdighetene. Både under for- og etterarbeid vil temaene enkelt gi muligheter til å differensiere og utfordre elevene ut fra interesser, engasjement, ønsker og forutsetninger

Tema: Videregående opplæring

Gjennom ungdomstrinnet skal elevene opparbeide seg en grundig forståelse av de muligheter og begrensninger som ligger i videregående opplæring. De skal kjenne sine rettigheter og plikter, forstå strukturen i videregående opplæring, kjenne til skole- og bedriftsopplæring og ha innsikt i hvilke utdanningsprogram som leder fram til hvilken kompetanse. Elevene får og må selv skaffe til veie svært mye informasjon om videregående opplæring. Begrepsforståelse og trening i anvendelse av rett terminologi er derfor viktig.

Valg av kompetansemål

Personlige valg	– Kunne samle, analysere og bruke informasjon om utdanning og yrker på ulike måter i karriereplanleggingen. Utdanning og yrker.
Utdanning og yrker	– Kunne beskrive de yrkesfaglige og studieforbredende utdanningsprogrammene i hovedtrekk. – Kunne gi eksempler på noen yrker de ulike utdanningsprogrammene kan føre til.

Eksempler på mulige læringsmål

Læringsmålene under kan ses som kjennetegn på høy måloppnåelse på det trinnet faget avsluttes på, men før den tid vil forventningene til måloppnåelse avhenge av trinn og hvordan progresjonen i faget er planlagt på den enkelte skole.

Jeg kan:

- Forklare med egne ord hva det betyr at noen utdanningsprogram kan føre fram til en yrkeskompetanse, mens andre kan gi studiekompetanse.
- Gi eksempler på fellesfag og programfag i minst tre yrkesfaglige og de tre studieforbredende utdanningsprogrammene.

- Forklare forskjellen på et studieforbereidende og et yrkesfaglig utdannings-program når det gjelder antall timer med fellesfag og programfag.
- Gjøre rede for likheten i alle de yrkesfaglige utdanningsprogrammene når det gjelder fellesfag.
- Gi eksempler på yrker utgått fra minst fem ulike yrkesfaglige utdannings-programmer og minst fem yrker som krever utdanning fra høgskole eller universitet.
- Bruke kunnskapene mine fra målene foran i forberedelse, gjennomføring og etterarbeid i utprøving av utdanningsprogram i videregående opplæring.
- Vise gjennom utarbeiding av min egen karriereplan at jeg har forstått den informasjonen om videregående opplæring som jeg har fått og innhentet.

Gjennomføring

De tre følgende eksemplene på undervisningsopplegg om videregående opplæring vil blant annet avhenge av årstrinn, fordypningsgrad og tidsbruk, og av hvilke av læringsmålene over det skal jobbes med. Arbeidet med noen av læringsmålene kan også være forarbeid til jobbskygging eller andre utprøvingsaktiviteter.

Eksempel 1: En første introduksjon til emnet

Læringsmål velges fra listen foran.

Idémyldring i gruppe. Elevene blir bedt om å tenke på voksne i egen familie, naboer, gjennom skoledagen og i fritiden i løpet av en vanlig uke – hvilke yrker har de? Yrkene noteres ned. Etter idémyldringen nevner elevene yrkene som gruppene har notert, og læreren skriver dem på tavlen. Ta vare på den totale yrkeslisten til videre arbeid med temaet. Så diskuterer gruppene om man må ta en spesiell utdanning for å kunne jobbe i alle disse yrkene. De velger slike yrker fra tavlen og skriver ned.

Diskusjon i klassen. Er alle enige om hvilke yrker som krever en spesiell utdanning? Hvor og hvordan finner man rett svar? Læreren viser elevene nettsiden www.utdanning.no. Elevene kan få i oppgave å finne svar ved å bruke informasjonen på nettsiden. Dette kan gjøres i timen eller som en hjemmeoppgave, og svarene gjennomgår de i klassen.

Neste tema. Hvilke av yrkene på listen kan man utdanne seg til på nærmeste videregående skole(r)? Det vil dukke opp svar som kan gi innfallspport til å skille mellom yrker som ikke krever fagutdanning, krever utdanning i videregående opplæring eller utdanning ved høgskole eller universitet. Jobbkompasset på utdanning.no kan brukes for å undersøke beslektede yrker og fokusere på fellestrekk og ulikhet mellom kravene som stilles om utdanning.

Testing av kunnskap om yrker. Elevene lager individuelle faktasetninger om yrker der selve yrkesbetegnelsen er utelatt (En ___ er en som arbeider med å stoppe ut dyr), setningene samles til en felles spørrekonkurranse, som kan besvares individuelt eller gruppevis.

Oppsummering av temaet. Den opprinnelige yrkeslisten er kopiert og delt ut til alle. Hvilke yrker har den enkelte elev opplevd som mest interessante? Er dette yrker de selv kunne tenke seg å velge? Hvorfor/hvorfor ikke?

Eksempel 2: Sentrale ord og begreper

Læringsmål velges fra listen foran.

Elevene diskuterer i klassen hva man kan utdanne seg til på de nærmeste videregående skolene. Hva vet de om videregående opplæring? For å pirre nysgjerrigheten, og samtidig gi viktig informasjon, kan de bruke en quiz (se vedlegg 3). Ved gjennomgang av elevenes forslag til riktige svar får læreren mulighet til å informere om mye annet også. For eksempel vil flere av yrkesbetegnelsene være ukjent for elevene, og enkelte spørsmål kan lede til temaer som særløp, kryssløp, TAF-varianter og vekslingsmodeller. Informasjon om utdanningssystemet på utdanning.no kan gi elevene en god oversikt over slike temaer.

Testing av kunnskap om yrker: Quizen kan for eksempel gjennomføres som gruppeoppgave uken etter, og denne gang uten svaralternativer. Svarene fra den enkelte gruppe rettes av en annen gruppe, og avslutningsvis noterer hver enkelt elev minst fire selvvalgte faktasetninger i en ordliste over utdanningsvalg.

Trening i å bruke nettsider om videregående utdanning. Læreren forklarer begrepene fellesfag, felles programfag og prosjekt til fordypning og presenterer nettsiden vilbli.no. To og to elever arbeider sammen og undersøker hva som ligger av informasjon under et hvilket som helst utdanningsprogram på nettsiden, og leter fram fag- og timefordelingen i Vg1.

Elevene utfordres til å regne om årstimer til omtrentlige uketimer; divisjon på 28 uker gir hele tall og en mulighet til å fylle inn timeplaner for utdanningsprogrammet. Et eksempel på timeplan for yrkesfag kan se slik ut:

Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag

Fellesfagene føres i ruter med gul bakgrunn, og programfagene og prosjekt til fordypning skrives inn i de hvite rutene (i alt 35 timer pr uke).

Tilsvarende utfyllinger kan gjøres for idrettsfag og/eller musikk, dans og drama for å sammenlikne med studiespesialisering, og for å vise at kjernen i idrettsfag og musikk, dans og drama er de samme fagene som i Vg1 studiespesialisering.

Elevene kan reflektere over og diskutere i grupper hvilke interesser, evner og ferdigheter man bør ha for å gå på de ulike utdanningsprogrammene.

Oppsummering av temaet. Hvilke nye ord og betegnelser har den enkelte elev lært gjennom arbeidet over? Begrepene noteres i egen ordliste for utdanningsvalg.

Eksempel 3: Tverrfaglig opplegg knyttet til praktisk utprøving

Opplegget er knyttet til praktisk utprøving i videregående opplæring og bedrift på 9. og/eller 10. trinn. Det brukes også kompetansemål fra norsk og samfunnsfag. Avhengig av hvor omfattende arbeidet skal være, og hvilket sluttprodukt eleven skal velge, kan også kunst og håndverk, samt arbeidslivsfag og valgfag inkluderes.

Forarbeidet for lærerne vil blant annet bestå i å avklare rammene for teamarbeidet. Det kan dreie seg om innhold, arbeidsmåter, vurdering, grad av elevmedvirkning, oppgavefordeling, produkt- og presentasjonsform og eventuell kobling til rådgiverens årshjul. Utgangspunktet er den enkelte elevs selvalgte yrke, og målet er at eleven setter seg grundig inn i hva yrket innebærer, hva som kreves av utdanning, hvilket utdanningsprogram i videregående opplæring som best fører fram, osv. Basert på dette gjør eleven så sitt valg av utprøving i videregående opplæring eller arbeidsliv, og fullfører oppgaven ved å reflektere over sine erfaringer.

Oppsummering av temaet. En lærerstyrt klassesamtale om læringsutbyttet av opplegget og innvirkningen på elevenes senere valg av utdanning.

Forslag til framdriftsplan er i vedlegg 4.

Tema: Jobbskygging i bedrift

Jobbskygging på 8. trinn vil for mange være det første møtet med yrkeslivet. For de fleste elevene vil det også være første gang de må reflektere rundt lokalt arbeidsliv, betydning av arbeidsdeltakelse, muligheter for arbeid og eventuelt gjøre rede for ulike roller i arbeidslivet.

Hensikten med jobbskygging i utdanningsvalg er å gi elevene mulighet til å få kjennskap til ulike yrker. Den skal synliggjøre for elevene hvordan utdanning og karrierevalg henger sammen, og hva som kreves av kunnskap og kompetanse i arbeidslivet. Erfaringen fra jobbskygging vil gi elevene verdifull kunnskap som de kan ta i bruk når de senere skal ut i utplassering.

For- og etterarbeidet skal utvikle elevenes bevissthet om egne interesser og muligheter. Et forarbeid som gir en viss begrepsforståelse og kunnskap om videregående opplæring og utdanning er en forutsetning for god læring.

I dette eksemplet beskrives jobbskygging i en bedrift der eleven på en dag «skygger» et familie-medlem eller en bekjent på jobb gjennom en tilnærmet vanlig arbeidsdag.

Valg av kompetansemål

Personlige valg	– Kunne samle, analysere og bruke informasjon om utdanning og yrker på ulike måter i karriereplanlegging.
Utdanning og yrker	– Kunne beskrive de yrkesfaglige og studieforbredende utdanningsprogrammene i hovedtrekk. – Kunne gi eksempler på noen yrker de ulike utdanningsprogrammene kan føre til.
Arbeid	– Kunne undersøke muligheter for arbeid på det lokale arbeidsmarkedet.

Eksempler på mulige læringsmål

Jeg kan:

- Innhente informasjon om en utdanning og et yrke.
- Vurdere informasjon hentet inn under jobbskygging i forhold til egne interesser og ønsker.
- Gjøre rede for forskjeller på yrkesfaglige og studieforbredende utdanningsprogram.
- Gi eksempel på utdanningsprogram som leder til yrket jeg har skygget.
- Kan forklare sentrale begreper knyttet til arbeidslivet.
- Presentere muligheter som finnes på det lokale arbeidsmarkedet.

Gjennomføring

I introduksjon til temaet forklarer læreren hensikten med jobbskyggingen, hvilke kompetansemål den knyttes opp mot, og læringsmålene drøftes i klassen. Det er viktig at elevene har blitt kjent med sentrale begreper om videregående opplæring og arbeidsliv. De to første radene i tabellen under kan være en del av introduksjonen til temaet. De siste radene innebærer arbeid under og etter jobbskyggingen. Hvor mye tid som er satt av til temaet, vil avgjøre hvor omfattende for- og etterarbeidet blir. For at elevene skal se sammenhengen mellom utdanning og yrke, må elevene utfordres til å forklare hvilken utdanning og kompetanse man må ha i yrket.

I eksemplet på neste side er det tatt utgangspunkt i at elevene på 8. trinn jobbskygger en dag. Eksemplet kan brukes på andre trinn, og antall dager kan utvides.

Hva	Beskrivelse	Ressurser
Yrkesfaglige og studieforberedende utdanningsprogram	Temaet introduseres med en innføring i hvordan videregående opplæring er bygd opp. Elevene deltar i samtale om forskjellen på yrkesfaglig og studieforberedende utdanning.	Støtteark med arbeidsoppgaver, se • utdanning.no • vilbli.no
Hva betyr begrepene?	Læreren gjennomgår relevante begreper som elevene vil møte i arbeidslivet.	Støtteark, se • ue.no • utdanning.no
Slektstre	Elevene undersøker familie-medlemmers arbeidssted, utdanning og yrke.	Støtteark, slektstre, se • ue.no
Intervju	Elevene intervjuer arbeidstakeren de skygger.	Støtteark, intervju, se • ue.no
Muntlig framføring/rapport/logg	Muntlig framføring kan skje i klassen eller i mindre gruppe.	Støtteark rapport, se eksempel fra Tromstun skole
Takkebrev	Elevene skriver takkebrev til arbeidsplassen.	Støtteark, oppsett for brev, se www.ue.no

Jobbskygging kan alternativt bestå i å følge en elev i videregående opplæring gjennom en tilnærmet vanlig skoledag (elevskygging). Slik ung-til-ung-veiledning kan bidra til en vinn-vinn-situasjon for begge skoleslagene dersom ungdomstrinnselevene får møte elever i videregående som kan presentere utdanningen de har valgt, og formidle innholdet på en lettfattelig måte. De kan også fungere som mentorer når ungdomstrinnselevene er ute i praktisk utprøving.

Egenvurdering

Elevene vurderer arbeidet sitt blant annet gjennom å skrive rapport. Læreren bør gi klare føringer om hva den skal inneholde, slik at den blir en vurdering av eget arbeid.

Eksempel fra skole 1: Etterarbeid etter jobbskygging - elevene skriver en rapport.

Rapporten skal være todelt.

- 1) I den første delen forteller du om arbeidsplassen din. Her bør du si noe om hvilken type arbeidsplass du var på, typiske arbeidsoppgaver og annen informasjon du har tilegnet deg.
- 2) I den andre delen skal du oppsummere litt for deg selv. Skriv ned hvilke tanker du har gjort deg etter denne dagen:
 - Trivdes du med å være der? Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Hva var positivt/negativt?
 - Kunne dette blitt din framtidige arbeidsplass? Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Hvilke nye egenskaper om deg selv har du oppdaget?
 - Hva synes du om å ha en slik dag ute i arbeidslivet? Nyttig eller bortkastet tid? Begrunn.
 - Annet?

Elevene vurderer eget og hverandres arbeid ut fra læringsmålene som er satt opp.

Oppsummering av temaet

Muntlige presentasjoner kan være et egnet utgangspunkt for samtaler og oppsummering i klassen. Presentasjonene kan også være egnet til å drøfte muligheter som finnes i det lokale arbeidsmarkedet. Oppsummeringen kan også gjennomføres som et gruppearbeid der elevene får oppgitt de spørsmålene som skal diskuteres, og der de deler erfaringer fra jobbskygging.

En viktig del av oppsummeringen bør være en evaluering av temaet sammen med elever og lærerkolleger. Hva har fungert bra? Hva har fungert mindre bra og bør endres?

Tema: Kjønnsperspektiver i utdanningsvalg

Det er viktig at elevene ikke begrenser valg av utdanning og yrke ut fra kjønnsstereotypiske forestillinger. Kjønnsperspektiver i karrierevalg er vektlagt i læreplanens formål og kommer eksplisitt fram i to av kompetansemålene. For at elevene skal utvikle sine kunnskaper om temaet, få muligheter til å utforske det, og bli bevisst på hvordan tradisjonelle kjønnsforestillinger kan bidra til å hemme valgmulighetene deres, bør de få arbeide med dette tema på alle klassetrinnene.

Det kan være nyttig å bruke statistikk, case m.m. i undervisningen før elevene ser på temaet knyttet mer til dem personlig. Samtale med eller nyhetsinnslag om rollemodeller som har valgt utradisjonelt i forhold til kjønn, er også en "ufarlig" tilnærming til temaet. Elevenes arbeid handler både om å bli bevisst og forstå, men også å kunne reflektere over og diskutere temaet.

Perspektivene er både de andre og meg selv.

Personlige valg	Kunne gjøre rede for hvordan kjønn kan påvirke utdannings- og yrkesvalg.
Arbeid	Kunne drøfte kjønnsutradisjonelle fag- og yrkesvalg

Valg av kompetansemål

Eksempler på mulige læringsmål

Jeg kan:

- Gi eksempler på utdanninger og yrker som er dominert av det ene kjønn.
- Drøfte hva som påvirker våre forestillinger om kjønn, og hvordan forestillingene kan utfordres.
- Begrunne hvordan våre kjønnsforestillinger fører til et kjønnsdelt arbeidsmarked.
- Forklare hvorfor det er viktig med større kjønnsbalanse i arbeidslivet,.
- Drøfte mulige sammenhenger mellom kjønnskjevheter i arbeidslivet og kjønnsstradisjonell arbeidsdeling i familien.
- Reflektere over og begrunne hva kjønn har å si for mitt val.,
- Gi eksempler på hvordan jeg kan støtte andre i å velge utradisjonelt, og hvordan jeg kan søke støtte for mine utradisjonelle valg.

Gjennomføring

Hva kan elevene om temaet? Etter at det er kartlagt, kan læreren legge fram eller vise elevene hvor de kan finne informasjon med utgangspunkt i mediebilder, statistisk oversikt, m.m. Avklaring av sentrale begreper blir gjennomgått både fra tema og læringsmål. Det er viktig å forklare for elevene hvorfor de skal arbeide med dette temaet. Gjennom arbeidet skal de få innsikt i hvordan våre forestillinger om kjønn og kjønnsforskjeller begrenser valgmuligheter, og på hvilken måte manglende kjønnsbalanse i arbeidslivet fører til dårligere ressursutnyttelse. Hensikten med å arbeide med temaet er ikke å få lik kjønnsfordeling i alle utdanninger og yrker, men å bli bevisst barrierer som ofte ubevisst påvirker de valgene vi tar. Det er også for å finne ut hva vi kan gjøre for å få støtte og for å støtte andre i å ta kjønnsutradisjonelle valg.

Eksempler på undervisningsopplegg

Her følger to eksempler på undervisningsopplegg med utgangspunkt i noen av læringsmålene foran.

Eksempel 1

Læringsmål: Jeg kan drøfte hva som påvirker våre forestillinger om kjønn, og hvordan forestillingene kan utfordres.

Når lærere diskuterer likestilling og kjønn med elevene i en klasse, mener mange at de ikke gjør forskjell på gutter og jenter, og at kjønn ikke spiller noen rolle. I dette opplegget skal elevene reflektere over egenskaper og karaktertrekk de tillegger hverandre, basert på kjønn. Som utgangspunkt for denne refleksjonen er det laget et spill som kalles *Egenskaper og karakteristikk* (fra Fritt valg: Genusarbeid i skolen).

Klipp ut ordene fra arbeidsarket i vedlegg 5 og be klassen om å sortere disse i to kategorier. Egenskaper og karakteristikk som er typisk for jenter i en haug, og egenskaper og karakteristikk som er typisk for gutter i en annen. Deretter diskuterer og argumenterer elevene for hvorfor de har sortert slik de har gjort.

Diskusjonene vil tyde på at vi alle har formeninger om hva gutter og jenter er og bør være, men at vi også er uenige om dette. Elevene skal også diskutere hvordan våre bilder av kjønn kan utfordres. Opplegget danner et godt utgangspunkt for videre refleksjon og arbeid med denne tematikken i utdanningsvalg.

Eksempel 2

Eksempler på mulige læringsmål

Jeg kan:

- Gi eksempler på utdanninger og yrker som er dominert av det ene kjønn.
- Reflektere over og begrunne hva kjønn har å si for mitt valg.
- Gi eksempler på hvordan jeg kan støtte andre i å velge utradisjonelt, og hvordan jeg kan søke støtte for mine utradisjonelle valg.

Utradisjonelle yrkesvalg (fra Fritt valg: Genusarbeid i skolen). Bruk post-it-lapper og la elevene skrive ned tre yrker de mener er typiske jenteyrker og tre typiske gutteyrker. Del tavlen i to og skriv som overskrift *jenteyrker* og *gutteyrker*, samle inn lappene og lim dem på tavla. Gå inn på frittvalg.no og se på filmer som ligger der om utradisjonelle yrkesvalg. Snakk med elevene om at det å ta utradisjonelle valg kan innebære situasjoner som er både positive og negative.

Del klassen inn i jentegrupper og guttegrupper. Hver gruppe velger to yrker fra tavlen, guttene velger det de mener er typiske jenteyrker og motsatt. Elevene lager to kolonner på et ark. De skal skrive inn et utradisjonelt yrkesvalg og fører opp ett yrke i hver kolonne. I hver kolonne skal elevene beskrive to ting som er bra med å velge dette yrket, og to ting som er dumt med å velge det

Vaktmester	Bygningsarbeider
To ting som er bra med å velge yrket:	To ting som er bra med å velge yrket:
To ting som er dumt med å velge yrket:	To ting som er dumt med å velge yrket:

Når de har gjort dette, gir læreren beskjed om at de skal fullføre setningen *Det jeg ville valgt av disse to yrkene er... fordi...* Samle hele gruppen og diskuter det de har kommet fram til.

Som en utvidelse av temaet kan elevene lage en liten fortelling om to venner, der en av dem vil ta et utradisjonelt valg. *Hva skjer?* Elevene kan for eksempel presentere fortellingen som bilde-collage.

Egenvurdering

Elevene kan vurdere arbeidet sitt underveis ut fra det ene eller begge kompetansemålene og de læringsmålene de har arbeidet med, og de kan vurdere andres arbeid og gi dem tilbakemeldinger med utgangspunkt i de samme kriteriene. Lærerens vurdering av elevenes arbeid tar i tillegg utgangspunkt i arbeidet med de grunnleggende ferdighetene. Vurderingsarbeidet kan variere i form, avhengig av om temaet behandles over en intensiv periode eller over en lengre periode på trinnet.

Oppsummering av temaet

Oppsummering av temaet kan for eksempel bestå av en fagsamtale mellom læreren og elevene, eller mellom elever. Fagsamtalen kan handle om kjønnskjevheter i karrierevalg og arbeidsmarkedet, eller relateres til hvordan den enkelte kan søke støtte for utradisjonelle valg. Samtalen knyttes til kompetansemålene og de læringsmålene elevene har arbeidet med.

Tema: CV, søknad og intervju - tverrfaglig arbeid

Dette eksemplet presenterer et tverrfaglig undervisningsopplegg for 9. trinn hvor det arbeides ut fra kompetansemål i utdanningsvalg og norsk om CV, søknad og jobbintervju. Temaet forutsetter at elevene allerede har jobbet med sine interesser og ønsker, samt at de har et visst kjennskap til utdanningsprogram og skolestruktur.

Opplegget har som mål å gi elevene en forståelse av hvordan utdanningsveier kan føre fram til et yrke. Elevene skal skaffe seg kunnskaper og tilegne seg ferdigheter som både kan brukes i valg av utdanningsvei og i en jobbsøkningsprosess.

I utdanningsvalg skal elevene reflektere over egne interesser og muligheter, og få et bedre grunnlag for å velge utdanning og yrke. I norskfaget skal elevene lære å skrive tekster som CV, søknad og intervju, og de skal kjenne til sjangertrekk som er typiske for disse tekstene. Læreren veileder elevene under gjennomføringen på en måte som gjør at elevens ønsker og interesser blir det sentrale i en tenkt jobbsøkningsprosess. Opplegget kan gjerne gjennomføres intensivt i løpet av en kortere periode, slik at ulike deler gjennomføres som en fortløpende og helhetlig undervisningsprosess.

Valg av kompetansemål

Utdanning og yrker	Kunne presentere ulike utdanningsveier med utgangspunkt i egne ønsker.
Arbeid	Kunne beskrive jobbsøkningsprosesser og utforme jobbsøknader tilpasset medium og mottaker.
Norsk: Skriftlig kommunikasjon	Kunne skrive ulike typer tekster etter mønster av eksempelttekster og andre kilder.

Eksempler på mulige læringsmål

Jeg kan:

- Presentere en utdanningsvei fram til et yrke
- Skrive en CV
- Utforme en jobbsøknad
- Forberede meg til et jobbintervju

Gjennomføring

I introduksjon til temaet vil det være naturlig at eleven reflekterer over egne interesser, forutsetninger og ønsket utdanningsvalg. Elevene er oppmerksomme på at dette skal være utgangspunkt for å undersøke en utdanningsvei fram til et yrke. En forutsetning for opplegget er at elevene kan beskrive en utdanningsvei. Nettsidene utdanning.no og vilbli.no kan brukes som introduksjon for å vise hvordan de kan gå fram for å finne opplysninger om utdanningsveier og yrker.

Hva	Beskrivelse	Ressursmateriale
Introduksjon	Refleksjon omkring egne interesser, ønsker og et mulig utdanningsvalg. Tidsbruk vil avhenge av hva som er gjort tidligere på 8. trinn.	<ul style="list-style-type: none">• Interessekartlegging• utdanning.no
Utdanningsvei	Refleksjonen gir utgangspunkt for å undersøke en utdanningsvei.	<ul style="list-style-type: none">• utdanning.no• vilbli.no
Skrive CV	Modelltekster viser mulig oppsett av CV, i tillegg gir læreren skriveråd.	<ul style="list-style-type: none">• nhoung.no• Lærebøker i norsk
Lage søknad	Modelltekst presenteres, elevene gjøres kjent med krav som stilles til en søknad.	<ul style="list-style-type: none">• nhoung.no• Lærebøker i norsk• Jobbannonser
Intervju	Elevene blir kjent med vanlige spørsmål i et jobbintervju. Elevene forbereder seg til å bli intervjuet og innhenter informasjon om arbeidsplassen. Intervju kan gjennomføres i hel klasse, gruppevis eller parvis	<ul style="list-style-type: none">• nav.no• nho.no• Lærebøker i norsk• Bedriftens hjemmeside
Oppsummering og etterarbeid	I klassen: Å skrive CV og søknad - vi deler erfaringer. Kreativ søknad – andre måter å utforme en søknad på. Intervju – vi deler kunnskap og erfaringer. Elevene presenterer i klassen eller i gruppe en utdanningsvei med utgangspunkt i egne interesseområder.	

Har skolen partnerskapsavtale med en bedrift, kan den brukes som utgangspunkt for arbeidet. Elevene kan da velge utdanningsvei og yrke som er mulig i forhold til bedriften. De skriver CV og søker på jobb ut fra bedriftens stillingsannonser. Representanter fra bedriften kan så gjennomføre et eller flere jobbintervjuer i klassen. En slik gjennomføring legger til rette for at lokalsamfunnet blir involvert i opplæringen på en meningsfull måte. Det kan også gjøre undervisningen mer virkelighetsnær.

Enkeltelever eller små grupper kan få i oppdrag å intervju en eller to arbeidstakere om utdanningsvei fram til yrke, ev. via telefon. Lærer eller elev ordner avtale om intervju med arbeidstakere og hjelper til med å forberede intervjuet. I intervjuet kan det stilles spørsmål om videregående skolegang, læretid eller høgskole, yrket og arbeidsoppgaver. Personen som intervjues, kan være en bekjent eller et familiemedlem. En annen variant kan være at enkeltelever samarbeider med en forelder og lager en beskrivelse av hans/hennes utdanningsvei og yrke, en beskrivelse som senere kan presenteres for medelever.

I klassen eller i mindre gruppe kan arbeidstakerens utdanningsvei presenteres med et bilde av arbeidstakeren og lydopptak av et intervju eller en muntlig presentasjon. Arbeidet kan også presenteres for den som ble intervjuet. Det kan fungere som en takk for intervjuet og være med på å oppklare uklarheter.

Underveisvurdering

Under er det gitt eksempler på måloppnåelse for deler av undervisningsopplegget med utgangspunkt i læringsmålene som er satt opp.

Eleven kan presentere en utdanningsvei fram til et yrke

Lav måloppnåelse	Middels måloppnåelse	Høy måloppnåelse
<ul style="list-style-type: none"> • Presentasjonen virker uforberedt • Presentasjonen mangler fagtermer • Leser fra manus • Presentasjonen mangler struktur og sammenheng • Kan ikke reflektere over eget arbeid • Kan ikke i særlig grad relatere utdanningsvei til egne interesser og ønsker 	<ul style="list-style-type: none"> • Formidler stoffet på en trygg måte • Kjenner til noen fagtermer • Kan av og til løsrive seg fra manus • Framføringen har en struktur og disposisjon • Kan til en viss grad reflektere over og diskutere eget arbeid • Kan til en viss grad drøfte utdanningsvei i forhold til egne interesser og ønsker 	<ul style="list-style-type: none"> • Presentasjonen er forberedt og overbevisende • Kan fagtermer • Er uavhengig av manus • Framføringen er strukturert, den har en god disposisjon • Kan reflektere over og diskutere eget arbeid • Kan drøfte egne interesser og begrunne sannsynlige valg/ikke valg i forhold til utdanningsvei og yrke

Eleven kan skrive en CV, og jeg kan utforme en jobbsøknad

Lav måloppnåelse	Middels måloppnåelse	Høy måloppnåelse
<ul style="list-style-type: none">• Oppsettet følger ikke helt mønstertekst og er delvis ryddig• Har med noen avsnitt• Språket er enkelt og ikke alltid presist, tekst kan ha mangelfullt ordtilfang• Mestrer ikke helt rettskriving og tegnsetting• Teksten er i liten grad utformet med tanke på mottaker	<ul style="list-style-type: none">• Oppsettet følger mønstertekst og er ryddig• Kan bruke avsnitt• Språket er variert og har flyt, teksten er lettlest• Mestrer rettskriving og tegnsetting godt.• Innholdet er godt, det er i hovedsak utformet med tanke på mottaker	<ul style="list-style-type: none">• Oppsettet er helt korrekt og har en god struktur.• Avsnittsbruken er bra• Språket er variert, presist og kommuniserer godt• Formelle ferdigheter som rettskriving, grammatikk og tegnsetting er meget bra• Innholdet er bra, eleven er mottakerbevisst

Oppsummering av temaet

Arbeidet med temaet vil gi elevene kjennskap til muligheter som finnes både når det gjelder utdanning og yrker. Presentasjoner i klassen av forskjellige utdanningsveier som leder til ulike yrker, kan fungere som oppsummering og grunnlag for drøfting i klassen. Presentasjonene i klassen vil gi anledning til å drøfte:

- Studieforberevende og yrkesfaglig utdanning
- Utdanningsprogrammer
- Yrkeskompetanse og studiekompetanse
- Læretid/lærling
- Antall år med skolegang
- Høgskole og universitet
- Jobbmuligheter

5. Nettsteder for elever og lærere i utdanningsvalg

Utdanning.no <http://utdanning.no/>

Nasjonal nettportal for informasjon om utdanning og yrke. Oversikt over utdanningstilbudet i Norge, yrkesbeskrivelser og inspirasjonsverktøy for å hjelpe elevene i deres valg.

Vilbli www.vilbli.no

Fylkenes informasjonstjeneste for søkere til videregående opplæring.

NHO Ung <http://nhoung.nho.no/>

Informasjon og materiale for elever om karrierevalg og næringsliv. Inneholder blant annet informasjon om Næringsliv i skolen.

Framtidens arbeidsmarked <http://utdanning.no/arbeidsmarkedet/#/home>

Nettjeneste utviklet av Senter for IKT i utdanningen. Viser behovet i arbeidsmarkedet i framtiden med utgangspunkt i Statistisk Sentralbyrås framskrivinger av hvordan arbeidsmarkedet kommer til å utvikle seg de neste 10-15 årene, dersom elever og studenter fortsetter å velge som nå.

Fritt valg <http://frittvalg.no/>

Verktøy, filmer m.m. for lærere til bruk i undervisning om kjønnsperspektiver.

Arbeidslivet <http://arbeidslivet.no/>

Kunnskapsportal om arbeidslivet.

Ungt entreprenørskap <http://www.ue.no/>

En ideell, landsomfattende organisasjon som i samspill med utdanningssystemet, næringslivet og andre aktører jobber for å utvikle barn og unges kreativitet, skaperglede og tro på seg selv.

NAV <https://www.nav.no/no/Person/Arbeid/Ungdom>

Temaer: Ung og jobb, Utdanning og skole, Økonomi og bolig, Ung med nedsatt funksjonsevne, Hvem kan hjelpe?

VEDLEGG 1: EKSEMPEL PÅ FAGDAG I BEDRIFT

Utprøving i faget utdanningsvalg FAGDAG I BEDRIFT

Konseptet *Fagdag i bedrift* innebærer at skolene samarbeider med lokalt arbeidsliv slik at elevene får prøve faglige arbeidsoppgaver innenfor yrker som de synes virker interessante.

Rammer:

Fagdag i bedrift bygges opp rundt disse elementene:

- *Informasjon*: Om yrket, utdanningsveier, jobbmuligheter, foretrukne personlige egenskaper osv. Denne delen gjøres kort.
- *Demonstrasjon*: Fagfolk utfører konkrete oppgaver, mens de forklarer. Noen ganger skal elevene gjøre de samme oppgavene etterpå. Noen ganger er det ikke mulig, for eksempel på grunn av HMS-regler.
- *Utprøving*: Elevene får selv prøve arbeidsoppgaver, tilpasset alder og forkunnskaper. De får bruke profesjonelt utstyr, og de får veiledning av fagfolk. Dette er størstedelen av dagen.

Antall elever: ca. 5-30 elever på hver fagdag, bedriften avgjør hvor mange de kan aktivisere

Antall *Fagdager* pr bedrift: ca. 1-10 i løpet av året, avhengig av hva bedriften har kapasitet til

Tid: ca. kl. 9.00-14.00

Organisering:

Skoleeier har en koordinerende rolle gjennom programmet *Ka vil DU bli?* De samler skolene i nettverk og gjør avtaler med arbeidslivet. Denne funksjonen kan legges på andre nivåer enn hos skoleeier, men erfaring viser at det er fornuftig at bedriftene får en samlet henvendelse fra skoler i et geografisk område. *Fagdag i bedrift* kan arrangeres i både private bedrifter og i offentlige virksomheter. Metoden kan benyttes i samtlige utdanningsprogram, men må se hvilke yrkesgrupper som finnes i det lokale arbeidslivet. Elevene som deltar, blir plukket ut på bakgrunn av skriftlig søknad. Deltakere til *Fagdag i bedrift* blir satt sammen av interesserte elever fra forskjellige klasser og skoler. En lærer/rådgiver følger med elevene på hver fagdag. Dette går på omgang blant skolene.

Skolens rolle:

Gjennomfører det pedagogiske arbeidet internt på egen skole så som:

- Presentasjon av tilbudet om *Fagdag i bedrift*, søknad, utvelgelse av elever, følge elever, tilbakemelding i etterkant og tilrettelegging av elevoppgaver.

Skolens personale får økt kunnskap som de kan bruke i sitt videre arbeid med rådgivning av nye elever.

Bedriftenes rolle:

Er ansvarlig for det faglige innholdet på hver enkelt *Fagdag i bedrift* ved at de:

- Stiller mannskap og utsyr tilgjengelig, legger til rette for oppgaver som passer for aldersgruppen, gir et relevant innblikk i hva deres eget yrke/ bransje innebærer.

Bedriftene får selv presentere eget yrke og bransje direkte til potensielle rekrutteringskandidater.

Elevenes rolle:

Deltar i undervisning med sine egne forutsetninger ved at de:

- Setter seg inn i tilbudet om *Fagdag i bedrift*, søker på det de har lyst til å lære mer om, utfører oppgavene som bedriften legger opp til, og gjør for- og etterarbeid som de blir tildelt.

Elevene får prøve arbeidsoppgaver innenfor et utdanningsprogram som de selv er interessert i, og de får økt kunnskap om valg av videregående opplæring.

VEDLEGG 2: EKSEMPEL PÅ KARRIEREPLAN PÅ 8. TRINN

Lærer: _____

Dato: _____

Min første karriereplan

Fag: Studieøkt 8. klasse

1. Hva er jeg god til? Nevn minst 5 ting under hvert punkt

På skolen:

.....
.....
.....

I fritida:

.....
.....
.....

2. Hva ønsker jeg å bli bedre til?

På skolen:

.....
.....
.....

I fritida:

.....
.....
.....

3. Hvordan kan jeg bli bedre?

.....
.....
.....

4. Hva er mine fremtidsdrømmer?

.....
.....
.....

5. Hva er mitt utdanningsmål?

.....
.....
.....

6. Hva kreves av meg for å nå mitt utdanningsmål?

.....
.....
.....

7. Hva slags jobb kan jeg tenke meg?

.....
.....
.....

6. Hvorfor passer jeg til akkurat denne jobben?

.....
.....
.....

VEDLEGG 3: QUIZ OM VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

12 spørsmål	Svaralt. 1	Svaralt. 2	Svaralt. 3	Poeng
Hva betyr forkortelsen vgo?	Veldig god oppførsel	Videregående opplæring	Voksenopplæring	
Hvor mange ulike utdanningsprogrammer finnes innen videregående opplæring?				
Hvor mange år har du etter norsk lov rett til å få videregående opplæring?	3	5	4	
Hvem har bestemt at du har denne retten?	Stortinget	Fylkestinget	Kommune-styret	
Hva kalles 1. år i videregående opplæring?	1. klasse	Vg1	Grunnkurs	
Noen elever går ut av videregående opplæring med studiekompetanse. Hva menes med det?	At de har lært det som kreves for å kunne søke seg til studier på høgskole eller universitet	At de har vært veldig flinke til å gjøre lekser gjennom årene i videregående	At de har fått studielån	
Andre får yrkeskompetanse. Hva betyr det?	At videregående har skaffet dem en jobb	At de får betalt mens de går på skolen	At de er ferdig utdannet i et yrke	
Hva er en lærling?	En elev som lærer lett	En person som får videregående opplæring i en bedrift	En elev på folkehøgskole	
I hvilket svaralternativ finner du tre yrker som krever utdanning fra høgskole eller universitet?	hudpleier lege lærer mediegrafiker frisør	gartner journalist tømrer data-elektroniker advokat	mekaniker bibliotekar ingeniør fotpleier fysioterapeut	
I hvilket svaralternativ finner du tre yrker du kan ferdigutdanne deg til i videregående opplæring?	meteorolog murer helsesekretær økonom toller taksidermist	urmaker botaniker psykolog fotograf kokk agronom	farmasøyt fengselsbetjent politi modist lektor eiendoms- megler	
Yrkesutdanningen i videregående opplæring er bygget opp på mange ulike måter, men hva er det vanligste?	1 år i videregående skole + 2 år læretid i bedrift	3 år i videregående skole + 1 år læretid i bedrift	2 år i videregående skole + 2 år læretid i bedrift	
Et fagbrev er:	Et bevis på fullført yrkesutdanning	Et brev skrevet av en faglærer	Et brev om innholdet i fag	
SUM				

VEDLEGG 4: FRAMDRIFTSPLAN FOR PRAKTISK UTPRØVING

Hva	Hvem	Hvordan
Presentasjon av rammene	Utdanningsvalglærer, alene eller sammen med kollegaer	Ses i sammenheng med <ul style="list-style-type: none"> • kompetansemål i utdanningsvalg og andre fag • oppøving av grunnleggende ferdigheter • skolens planer for karriereveiledning foreldremøter og utviklingssamtaler
Avklare hva alle elevene skal finne ut av uavhengig av yrke, avklare vurderingskriterier	Lærer og elever	Lærerstyrt klassesamtale – forslag fra elevene: Hva er interessant å vite om et yrke? (Nødvendig utdanning, personlige forutsetninger, helsekrav, etterspørsel i arbeidsmarkedet lokalt, nasjonalt og internasjonalt, lønns- og arbeidsvilkår, videreutdanningsmuligheter ...) Skal det være krav til produktet uavhengig av yrke? Krav om opplysninger av typen “Spesielt for dette yrket er at...” Hvordan skaffe sannferdig informasjon? Kvalitetssikrede nettsteder og intervju av yrkesutøvere kan avdekke f.eks. utdanningsveier som pr. i dag er endret. Hva skal til for høy måloppnåelse? Avklare vurderingskriterier.
Velg yrke	Enkeltelevener, individuelt	Skal være basert på personlig interesseområde og refleksjoner om egen karriere. Utfordringer: Skal ikke baseres på medelevers interesser. Våge å tenke utradisjonelt med hensyn til kjønn. Bør elevene oppfordres til å velge flest mulig ulike yrker? Begrunnet i erfaringsdeling de skal gjøre med resten av klassen eller yngre elever, ev. på en yrkesmesse med foreldrene.
Gjennomføring av informasjonsinnhenting	Enkeltelevener individuelt eller i samarbeidsgrupper, f.eks. innen beslektede yrker og bransjer	Bruke kvalitetssikrede nettsteder som elevene er gjort kjent med i utdanningsvalg. Gjennom intervju av en yrkesutøver. Gjennom praktisk erfaringslæring i tilhørende utdanningsprogram eller i relevant bedrift.
Utarbeiding og presentasjon av sluttprodukt	Enkeltelevener individuelt eller i samarbeidsgrupper, f.eks. innen beslektede yrker og bransjer	Produktet bør komme medelever og/eller foresatte til gode! Foredrag; intern yrkesmesse som besøkes av yngre elever på dagtid og de foresatte på ettermiddag. Skoler som bruker monitorer i fellesområder, kan la elevenes presentasjoner avspilles i en periode. Fotomontasje med forklarende tekst inn i skoleavis.
Vurdering	Eleven selv	Vurdering av eget læringsutbytte både prosess og produkt, gjennom loggskrivning og i elevsamtale, avkryssing av selv-opplevd måloppnåelse basert på innholds krav og vurderingskriterier fastsatt ved oppstart.
	Målgruppen for presentasjonen	Spørreskjema med f.eks. skalaspørsmål.
	Lærere i involverte fag	Vurdering både av prosess og produkt basert på de innholds krav og vurderingskriterier fastsatt ved oppstart. Dette tas med til utviklingssamtalen.

VEDLEGG 5: SPILL, EGENSKAPER OG KARAKTERISTIKK

Intuisjon	Bruker maskara	Usikker	God retningssans
Autoritær	Logisk	Kriger	Tar vare på
Gå med kjole	Gråter	Varm	Slåss
Barnekjær	Kjører fort	Praktisk	Fniser
Bokser	Liker blomster	Dekker et fint bord	Bruker neglelakk
Aggressiv	Liker spenning	Tar initiativ	Spytter
Sentimental	Omtenksom	Viser omsorg	Må se pen ut
Oppfinnsom	Tar for seg	Bestemmer	Medfølelse
Står på krava	Napper øyenbrynene	Myk	Klemmer vennene sine
Er snill	Tøff	Spanderer	Selvsikker
Bruker slips	Flink til å trøste	Lager mat	Søt
Slanker seg	Konkurrerer	Bodybuilding	Selvstendig
Går med kniv	Viser følelser	Går i høyhælte sko	Tviler på seg selv
Empatisk	Raper	Bygger ting	Er en helt
Aktiv	Lager trutmunn	Har en bestevenn	Snakker om problemer
Teknisk	Makt og status	Prinsippfast	Modig

Telefon 23 30 12 00
www.utdanningsdirektoratet.no